

ظرفیت حج در مقابل چالش‌های تأسیسی و بقای انقلاب و جمهوری اسلامی

مسعود معینی پور

طاهره بیژنی

چکیده

حج از مهم‌ترین مناسک اجتماعی برآمده از سنت ابراهیمی است و حتی قبل از بعثت نبی مکرم اسلام، برکات فردی و اجتماعی آن جاری بوده است. اما اسلام، این فریضه را تقویت می‌کند و بیشترین بهره‌گیری از ظرفیت‌های فردی و اجتماعی آن را در دستور کار مسلمین قرار می‌دهد. انقلاب اسلامی ایران، به‌مثابه یک رخداد عظیم اجتماعی، بیشترین بهره را در تأسیس خود از این پدیده عظیم اسلامی و انسانی گرفته و تعالیم آن در جای‌جای انقلاب اثرگذار بوده است. ظرفیت‌ها و تعالیم حج، کارکردهای فراوانی را در ابعاد مختلف اعتقادی، فکری، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و تربیتی انسان مسلمان و چه‌بسا آزاده معاصر دارد، و بدون شک، بقای انقلاب اسلامی ایران نیز از این کنگره عظیم و ظرفیت‌های آن بی‌نیاز نیست. بنابراین ضرورت دارد به شناسایی ظرفیت‌های کنگره حج، برای مقابله با چالش‌های بقای انقلاب اسلامی همت گماشت.

این نوشتار در پی بیان برخی چالش‌های پیش روی تأسیس و بقای انقلاب اسلامی

ایران و سپس بررسی ظرفیت‌های کنگره حج، برای مقابله با این چالش‌هاست.
کلیدواژگان: چالش‌های تأسیس انقلاب اسلامی، چالش‌های بقای انقلاب اسلامی،
 ظرفیت‌های حج ابراهیمی.

مقدمه

یکی از عناصر مهم که در پیروزی انقلاب اسلامی کمتر بدان توجه شده، مناسک عبادی سیاسی اسلام و از آن میان حج است. دشمنان انقلاب از اولین روزهای پیروزی مردم ایران، همواره با بهره‌گیری از امکانات و تجهیزات گوناگون به مبارزه با نظام جمهوری اسلامی برخاسته‌اند. اما این انقلاب همیشه در پرتو فیوضات الهی و پایمردی بر اصول و ارزش‌ها با موفقیت از بحران‌ها و چالش‌های پیش رو عبور کرده است.

یکی از تعالیم دینی که در این عرصه برای انقلاب اسلامی فرصت‌های خوبی را فراهم کرده، فریضه و کنگره عظیم حج است. حج فقط عبادتی فردی و مناسکی فقهی نیست، بلکه در سطوح ملی و بین‌المللی، کارکردهای سیاسی اجتماعی نیز دارد. لذا امام خمینی علیه السلام، بنیانگذار نظام جمهوری اسلامی، در پیامی به حجاج بیت‌الحرام می‌فرماید:

حج بسان قرآن است که همه از آن بهره‌مند می‌شوند. ولی اندیشمندان و غواصان و درد آشنایان امت اسلامی، اگر دل به دریای معارف آن بزنند و از نزدیک شدن و فرورفتن در احکام و سیاست‌های اجتماعی آن نترسند، از صدف این دریا، گوهرهای هدایت و رشد و حکمت و آزادگی را بیشتر صید خواهند نمود و از زلال حکمت و معرفت آن، تا ابد سیراب خواهند گشت.^۱

خداوند نیز در قرآن در مورد این کارکرد حج برای حفظ کیان جامعه اسلامی و مبارزه با تهدیدها می‌فرماید: ﴿جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ﴾؛ «خداوند، کعبه،

این خانه محترم را وسیله قوام و پایداری مردم قرار داد». (مائده: ۹۷)

۱. ر.ک: تحریر الوسیله، امام خمینی علیه السلام، ترجمه محمد باقر موسوی همدانی، ۱۳۶۷.

بنابراین حج از شعایر بزرگ دین، معادل شریعت و مدل و نمونه کوچکی از کل اسلام است؛ به گونه‌ای که همه انبیا، از آدم تا خاتم بدان اهتمام ورزیده‌اند و آن را در رأس برنامه‌های خویش جای داده‌اند. حج، مراسم عبادی بی‌روح و خشک نیست، بلکه در تمام ابعاد زندگی و مسائل سیاسی و اجتماعی تأثیر دارد. از همین‌روست که در اسلام، مذهب و سیاست از هم جدا نبوده و در تعامل و تقارن با یکدیگر است. بنابراین شناخت چالش‌ها، ضروری‌ترین و ابتدایی‌ترین گام در جلوگیری از گسترش چالش‌ها، و عقلانی‌ترین گزینه در افزایش ضریب هوشیاری و حساسیت مردم و مسئولان نسبت به نقشه‌ها و توطئه‌های دشمنان است. افزون بر این، باید توجه داشته باشیم که حفظ پیروزی از به دست آوردن آن سخت‌تر است؛ چون انقلاب اسلامی ثمره مصائب و سختی‌های طولانی دوران مبارزه و حاصل خون شهیدان بسیاری است که باید با تمام وجود در حفظ و حراست آن کوشید. امام خمینی علیه السلام در این باره می‌فرماید:

بدانید که حفظ یک پیروزی مشکل‌تر است از پیروزی به دست آوردن؛ کشورگشایی از حفظ کشور آسان‌تر است. الان ما در مشکل حفظ نظام جمهوری اسلامی هستیم! یعنی آن مرحله اول که پیروزی ابتدایی بود، گذشت و پیروز شدید بحمدالله؛ لکن بقای این پیروزی و بقای این دستاوردهایی که شما به دستتان آمد امروز، مشکل‌تر از خود آن پیروزی است که به دستتان آمده. نگهداری‌اش مشکل‌تر است.^۱

اگر ما بتوانیم چالش‌ها و نقاط ضعف خویش را شناسایی کنیم و آنها را مرتفع سازیم، به جرئت می‌توان گفت که انقلاب اسلامی و تداوم جمهوری اسلامی بیمه شده است. پیش‌تر صاحب‌نظران و اندیشمندان، در کتب و مقالات مختلفی آسیب‌شناسی انقلاب اسلامی را مورد توجه قرار داده‌اند که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از:

۱. صحیفه امام، امام خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱۸، ص ۲۸۱.

۱. «آسیب‌شناسی انقلاب اسلامی»، محمدرضا باقرزاده، مجله معرفت، شماره ۶۸، ۱۳۸۹. نگارنده در این مقاله با تقسیم‌بندی آسیب‌های انقلاب به دو بخش آسیب‌های درونی و بیرونی، به تبیین آسیب‌هایی از قبیل تحریف ارزش‌ها، تجدد و افراط‌گرایی، سکولاریسم، جدایی حوزه و دانشگاه، دنیاطلبی و تفرقه، و در بخش آسیب‌های خارجی، به توطئه و براندازی، فشارهای بین‌المللی، تضعیف مبنا و ریشه‌های انقلاب، تهاجم فرهنگی، تبلیغ ملی‌گرایی در برابر اسلام‌خواهی و... اشاره می‌کند.
۲. «آسیب‌شناسی انقلاب اسلامی و تئوری ترمیدوری بریتونی»، مرتضی شیرودی، فصلنامه رواق اندیشه، شماره ۳۹، ۱۳۸۸. در این مقاله، مهم‌ترین مباحث عبارت‌اند از: آسیب‌شناسی ابعاد دینی انقلاب، تهاجم و استحاله فرهنگی و ارزشی، شورش‌های لمپنیستی، چالش‌های اجتماعی فرارو، الگوهای اقتصادی توسعه برون‌زا و غیردینی و... که براساس نظریه حرکت دوری انقلاب‌ها از کرین بریتون در کالبدشکافی چهار انقلاب ترسیم شده است.
۳. «درآمدی بر آسیب‌شناسی انقلاب اسلامی»، اسماعیل نساجی زواره، مجله پاسدار اسلام، شماره ۳۲۶، بهمن ۱۳۸۷. نگارنده سعی دارد که در این نوشتار با رویکرد سیاسی، به بیان مهم‌ترین عوامل و متغیرهایی پردازد که این انقلاب را از درون و برون تهدید می‌کند. لذا رخنه دشمن در نسل جوان، رخنه در عموم مردم، فرار مغزها، نفوذ فرصت‌طلبان، تحریف ریشه‌های انقلاب و ضعف مدیریت مدیران و... از مهم‌ترین مباحث مطرح‌شده در این مقاله می‌باشد.
۴. «آسیب‌شناسی اجمالی انقلاب اسلامی از دیدگاه امام خمینی (عج)»، سیروس حاجی‌زاده، مجله ۱۵، شماره ۲، خرداد، ۱۳۸۶.

سؤال از چرایی پیدایش انقلاب اسلامی و چیستی آن و آسیب‌شناسی‌اش، سه مسئله به هم پیوسته است که براساس آن، به سه پرسش ذیل پاسخ داده می‌شود:

۱. ازدیدگاه امام خمینی علیه السلام چرا مردم با رژیم شاهنشاهی مخالفت ورزیدند و انقلاب کردند؟

۲. ماهیت انقلاب ایران و به عبارت روشن‌تر، اصول اساسی نظام اسلامی کدام‌اند؟

۳. چه عواملی این انقلاب را تهدید می‌کند؟ آسیب‌های نظام اسلامی مبتنی بر

انقلاب ۱۳۵۷، ازدیدگاه بنیانگذار این نظام کدام‌اند؟

در مقاله پیش رو، با بهره‌گیری از روش توصیفی تحلیلی، تلاش می‌شود چالش‌های پیش روی انقلاب اسلامی بررسی، و در مقابل، به ظرفیت‌شناسی و کارکردهای حج در رویارویی با این چالش‌ها و کمک در رفع آنها پرداخته شود. بنابراین، مهم‌ترین سؤال عبارت است از اینکه: چگونه می‌توان از حج و مبانی و مؤلفه‌های آن، در حفظ و گسترش دستاوردهای انقلاب اسلامی ایران و مقابله با چالش‌ها بهره‌مند شد؟ ازاین رو در ابتدا با بیان فواید و منافع حج و همچنین بررسی دقیق ظرفیت‌های مشترک حج و انقلاب اسلامی، سپس با تقسیم‌بندی چالش‌های انقلاب به دو بخش چالش‌های تأسیسی و چالش‌های ابقایی، به ظرفیت‌شناسی حج برای مقابله با این چالش‌ها و حفظ و گسترش دستاوردهای انقلاب اسلامی خواهیم پرداخت.

پیش از ورود به ساختار اصلی مقاله، سخن‌گفتن از مفهوم انقلاب اسلامی و جمهوری اسلامی ضروری است.

انقلاب اسلامی در این مقاله، به‌مثابه گفتمانی در نظر گرفته شده که نظام مقدس جمهوری اسلامی، نظام سیاسی و اجتماعی برآمده از این گفتمان است و مادام که این نظام جمهوری، ذیل مبانی انقلاب اسلامی حرکت کند، می‌تواند نظام مطلوب برای تحقق آرمان‌های انقلاب اسلامی باشد.

انقلاب اسلامی، صرفاً یک انقلاب اجتماعی - سیاسی برای از بین بردن ساختار های غیرمطلوب سیاسی - اجتماعی نیست؛ بلکه انقلابی برآمده از مبانی عمیق اسلام ناب است و اولین تحول و انقلاب را درون انسان رقم می‌زند و او را به سوی غایت قصوای الهی و سیر به سوی طایر قدس رهنمون می‌کند.

انقلاب اسلامی با این بیان، دیگر منحصر در ایران و در این زمان نیست و هر جامعه‌ای که به دنبال چنین تحولی باشد و مبنای خود را اسلام ناب قرار دهد، می‌تواند انقلاب اسلامی را در اقلیم و جامعه خود پدید بیاورد.

انقلاب اسلامی در این مقیاس از جامعه نبوی آغاز شده است و به جامعه مهدوی خاتمه می‌یابد. حال در این زمان و مکان، انقلاب اسلامی در مقیاسی پایین تر از این مبدأ و مقصد، در اقلیم جغرافیایی ایران، به وسیله مردی از تبار پیامبر اعظم ﷺ و امام خاتم ﷺ رخ نموده و نظام سیاسی - اجتماعی منتخب برای اداره امور نیز جمهوری اسلامی انتخاب شده است، و این معنا، همان معنایی است که ما در این مقاله از انقلاب اسلامی اراده کرده ایم. اما زمانی که از جمهوری اسلامی ایران سخن به میان می‌آید، مقصود جمهوری اسلامی، ذیل مبانی انقلاب اسلامی و مقید به تعالیم و اهداف و چشم‌اندازهای آن است.

۱. فلسفه حج و بیان فواید و منافع آن

حج از مهم‌ترین فرایض اسلامی است که هر سال طی مراسمی خاص در مکه صورت می‌پذیرد. خداوند در قرآن مجید، یکی از اهداف حج و برگزاری آن را «مشاهده منافی برای مردم» معرفی کرده است:

﴿وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ * لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ﴾ (حج: ۲۷ و ۲۸)

و مردم را دعوت عمومی به حج کن تا پیاده و سواره بر مرکب‌های لاغر از هر راه دوری به سوی تو بیایند تا شاهد منافع گوناگون خودش باشند.

از کلمه «منافع» نیز چنین برمی‌آید که شمول بسیار دارد و همه‌گونه سود یا «منفعت» را که قابل تصور باشد و در آن مناسبتی با سرزمین و شرکت‌کنندگان و اهداف دیگر دیده شود، فرامی‌گیرد. مفسران قرآن، این منافع را به دو دسته تقسیم کرده‌اند و می‌گویند که کلمه «منافع»، شاکله منافع مادی و معنوی و منافع مربوط به دنیا و پس از این دنیا است؛ از جمله در صفحه ۳۶۹ از جلد چهاردهم تفسیر المیزان منافع دنیوی را از قبیل سیاست، ولایت (حاکمیت قلمرو اسلام یا حج)، تعاون و همبستگی، رفاه عمومی، تدبیر و توسعه تجارت و رفع دیگر حوایج معرفی شده است، و برخی دیگر، منافع را به حسب شرایط و اوضاع و احوال جوامع اسلامی و نیازهای روز، متغیر می‌دانند.^۱

حضرت علی علیه السلام نیز در این باره می‌فرماید: «خداوند متعال، حج را پرچم اسلام قرار داد». ^۲ امام صادق علیه السلام نیز این مراسم را رمز بقای دین معرفی کرده است: «لا يزال الدين قائماً ما قامت الكعبة...»^۳؛ یعنی تا هنگامی که خانه کعبه پابرجاست، دین خدا جاودانه است.

بنابراین هنگامی که انسان، حج را از زوایای گوناگون بررسی می‌کند، به خوبی پیوندد این فریضه را با مسائل اجتماعی و سیاسی درمی‌یابد. قرآن کریم هدف از تشریح حج را این‌گونه بیان می‌کند: «جَعَلَ اللَّهُ الْكُعبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَاماً لِلنَّاسِ»؛ «خداوند [زیارت] کعبه بیت‌الحرام را وسیله به پا داشتن [مصلح] مردم قرار داد». (مائده: ۹۷)

مفهوم آیه یادشده این است که قوام و برپایی دنیا و آخرت مردم به حج بستگی

دارد. امام خمینی علیه السلام نیز معتقد است:

۱. حج از نگاه حقوق بین‌الملل، سید محمد خامنه‌ای، ۱۳۷۱، صص ۲۸۷ و ۲۸۸.

۲. نهج البلاغه، خطبه ۱.

۳. کافی، کلینی، ج ۴، ص ۱۷۱؛ وسائل الشیعه، حرعاملی، تحقیق ربانی شیرازی، ۱۴۰۳، ج ۸، ص ۱۴.

خداوند تعالی در این آیه، سرّ و انگیزه حج و غایت قرارداد کعبه و بیت‌الحرام را نهضت و قیام مسلمانان برای مصالح ناس و توده های مستضعف جهان ذکر می‌فرماید. باید در این اجتماع عظیم الهی که هیچ قدرتی جز قدرت لایزال خداوند نمی‌تواند آن را فراهم کند، مسلمانان به بررسی مشکلات عمومی مسلمانان پرداخته و در راه رفع آنها با مشورت همگانی کوشش کنند و با اذعان به اینکه اسلام یک دین عبادی - سیاسی است که در امور سیاسی اش، عبادت منظم است و در امور عبادی اش سیاست. نکته مهم این اجتماعات این است که مسلمین باهم در یک محیط دور از تشریفات، یک محیطی که همه آن جهات شخصیات را ریخته و با یک کفن و یا دو ثوبه مختصر در این مواقع حاضر شوند، و مهم این است که آن چیزهایی که در بلاد مسلمین در طول سال گذشته است، به اطلاع هم برسانند و برای رفع مشکلات مسلمین فکر کنند و اجتماع بزرگ میلیونی اسلامی در حجاز برای همین نکته است، درعین‌حالی که عبادت است.^۱

امام رضا (علیه السلام) در این زمینه فرمود: «و ما فی ذلك لجميع الخلق من المنافع... منفعه من فی المشرق و المغرب و من فی البحر و البر من یحج و من لم یحج»^۲؛ یعنی خیرکات و برکات حج، نه تنها شامل زائران نمی‌شود، بلکه شامل همه مردم می‌شود، چه آنها که در مراسم حج شرکت کرده و چه شرکت ننموده‌اند. پس حج، امری عمومی است و منافع و آثار و فواید آن، اختصاص به گروه خاصی ندارد و همه مردم نسبت به آن یکسان‌اند؛ چنان‌که در قرآن نیز آمده است: ﴿جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ﴾ (حج: ۲۵)

پیامبر گرامی خدا (صلی الله علیه و آله) حج را معادل شریعت دانسته است و می‌فرماید: «والخامسة الحج و هی الشریعة»^۳. بدین سان است که می‌توان گفت، منافع مادی و معنوی حج که از اهمیت و

۱. حج در دیدگاه امام امت، ص ۳۱.

۲. بحارالانوار، محمدباقر مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۹۶، ص ۳۲.

۳. وسائل الشیعه ج ۱، ص ۲۶.

جهان‌شمولی برخوردار است، با اعمال فردی به دست نمی‌آید، بلکه باید در قالب یک اجتماع بزرگ و پرتحرک صورت گیرد تا امت اسلامی بتواند مسائل و مشکلات فردی، اجتماعی و سیاسی جهان اسلام را در آن گردهمایی بزرگ، حل و فصل کنند. با توجه به روایات موجود درباره منافع و فواید برگزاری حج، مهم‌ترین آثار آن عبارت‌اند از:

(الف) بهره‌مندی همه مسلمانان از منافع حج؛ خواه در آن حضور داشته باشند یا نداشته باشند.

(ب) بهره‌گیری زائران سراسر دنیا از تجربه‌های یکدیگر و انتقال آن به کشورهای خود.

(ج) بهره‌مندی از سود تجاری و اقتصادی.

(د) گسترش احکام و آموزه‌های دینی، شناخت و آشنایی با آثار و اخبار رسول الله ﷺ.

(ه) فراهم‌شدن زمینه مشورت برای گشودن گره گرفتاری‌ها و نابسامانی‌های

امت‌های اسلامی.^۱

۲. چالش‌های انقلاب و جمهوری اسلامی و ظرفیت‌های حج برای رفع آنها

انقلاب اسلامی با تمسک به مبانی دینی و مذهبی، به‌ویژه با بهره‌برداری از مناسک حج، ایجاد شده است، و آرمان‌های ناب و مقدس انسانی و الهی، چارچوب و محتوای آن را تشکیل می‌دهد. انقلاب اسلامی که در دوران مبارزه، با نمادین کردن تعالیم دینی در حوزه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی و اجتماعی، توانسته بود سیل عظیم مردم را در مسیر سرنگونگی رژیم پهلوی به کار گیرد، در دوران پس از پیروزی نیز در ابتدا باید ضمن عملی کردن آرمان‌ها و گزاره‌های تعالی بخش اسلام، پایبندی نظام جدید به اهداف انقلاب را نشان دهد و ضمن صیانت از عوامل و متغیرهای هویت‌بخش در دوران پیدایی و تأسیس نهضت، دوران تداوم

۱. وسائل الشیعه، ج ۸، ص ۳۳.

انقلاب را نیز با استفاده از همان هویت، به پیش برد^۱، و در تقابل با دشمنان داخلی و خارجی نیز با قدرت روزافزون، به راه خویش ادامه دهد. لذا می‌طلبد با تبیین و بررسی مؤلفه‌های حج به مفصل‌بندی و اجرای آن در گفتمان انقلاب اسلامی پرداخته شود و چالش‌های پیش روی این نظام و انقلاب بی‌اثر گردد. البته پیش از این برای شناسایی چالش‌های پیش روی انقلاب و جمهوری اسلامی، باید به عوامل و زمینه‌های مختلفی از قبیل فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی یا به صورت کلی‌تر، می‌توان به دو طیف از چالش‌های درونی و بیرونی و شناسایی آنها اقدام کرد. بر همین اساس نیز شهید مطهری می‌نویسد:

آینده انقلاب ما در صورتی تضمین خواهد شد که عدالت و آزادی را حفظ کنیم. استقلال سیاسی، استقلال اقتصادی، استقلال فرهنگی، استقلال فکری و استقلال مکتبی را محفوظ نگه داریم.^۲

اما در این مقاله، چالش‌ها به دو طیف تأسیسی و ابقایی تقسیم شده‌اند:

الف) چالش‌های تأسیسی انقلاب و جمهوری اسلامی و ظرفیت‌های حج برای رفع آنها

مراد از چالش‌های تأسیسی، همان مسائل و مشکلاتی است که انقلاب اسلامی در دوران پیروزی و تأسیس نظام نوپای جمهوری اسلامی با آن مواجه بوده است. البته تأکید بیشتر بر چالش‌هایی است که بتوان با بهره‌گیری از ظرفیت‌های حج به پاسخ‌گویی و مقابله با آنها برخاست؛ که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از:

یک- سلطه استکبار و امپریالیسم جهانی

در ابتدا یکی از مهم‌ترین چالش‌های انقلاب، حضور امپریالیسم غرب به سرکردگی آمریکا در ایران بود که تحت هیچ شرایطی حاضر به پذیرش سقوط حکومت پهلوی و

۱. «بازشناسی هویت انقلاب اسلامی»، محمد صادق کوشکی، ۱۳۸۷، ص ۵۶.

۲. پیرامون انقلاب اسلامی، شهید مطهری، ص ۴۳.

از دست دادن حکومتی دست‌نشانده در ایران نبود، و تلاش‌های بسیاری نیز در حمایت از حکومت پهلوی و ارائه چهره‌ای مقتدر و دموکراتیک از پهلویسم داشتند. اما امام خمینی علیه السلام با استکبارستیزی و مبارزه با کفار، به مقابله با شاه و حامیانش پرداخت و توانست به پیروزی نائل شود؛ چنان که در ظرفیت‌شناسی حج، هر عبادت، به‌مثابه تبری از شرک و انزجار از طاغوت است و حج و طواف کعبه که به منزله نماز است یا به همراه آن نماز است (الطواف بالبيت فان فيه صلاة) از همان اصل کلی یعنی تبری از طغیان و انزجار شرک حکایت می‌کند. اما از آنجا که حج عبادت ویژه‌ای است که با سیاست آمیخته، بر اثر فرمان الهی، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله حضرت علی علیه السلام را مأمور اعلام تبری از مشرکان کرد تا مرز توحید از شرک جدا شود و صفوف منسجم مسلمانان از صفوف کفار ممتاز گردد. از این حیث، همان‌طور که تمام مردم مسلمان در بسیاری از شئون زندگی به سمت کعبه متوجه می‌شوند، از برکت کعبه نیز فرمان توحیدی به اقطار گوناگون عالم منتشر خواهد شد.^۱

امام خمینی علیه السلام در ارتباط با فریاد برائت از مشرکان و مستکبران می‌فرماید:

فریاد برائت ما، فریاد دفاع از مکتب و حیثیات و نوامیس، فریاد دفاع از منابع و ثروت‌ها و سرمایه‌ها، فریاد دردمندانه ملت‌هایی است که خنجر کفر و نفاق، قلب آنان را دریده است. فریاد برائت ما، فریاد برائت مردم لبنان و فلسطین و همه ملت‌ها و کشورهای دیگری است که ابرقدرت‌های شرق و غرب، خصوصاً آمریکا و اسرائیل، به آنان چشم طمع دوخته‌اند و سرمایه آنان را به غارت برده‌اند و نوکران و سرسپردگان خود را به آنان تحمیل نموده‌اند و از فواصل هزاران کیلومتر راه به سرزمین‌های آنان چنگ انداخته و مرزهای آبی و خاکی کشورشان را اشغال کرده‌اند.^۲

۱. جرعه‌ای از بیکران زمزم، عبدالله جوادی آملی، ۱۳۷۱، صص ۱۶۳ و ۱۶۴.

۲. جهان اسلام از دیدگاه امام خمینی علیه السلام، علی داستانی بیرکی، ص ۱۳۴.

آیت‌الله خامنه‌ای رهبر معظم انقلاب اسلامی نیز می‌فرماید:

امروز استکبار جهانی با پرچم‌داری آمریکا و با طراحی صهیونیسم، به مبارزه‌ای آشکار با اسلام و مسلمین سرگرم‌اند. این البته دنباله خصومت‌های دیرین دشمنان اسلام است؛ لیکن با شیوه‌های تازه و انگیزه‌های تازه و ابزارهای تازه و امت اسلامی از چنین کانون مقاومت و نیرو و وحدتی برخوردار است. آیا سزاوار است که مسلمین از حج برای مقابله با دشمن ستیزه‌جو و تفرقه‌ساز و توطئه‌گر بهره‌نگیرند و خود را بی‌دفاع در برابر دشمن قرار دهند؟ حج درست و کامل، می‌تواند به‌وسیله نزدیک کردن دل‌ها و تبادل آگاهی‌ها و افشای توطئه‌ها، خطرناک‌ترین توطئه‌های دشمن علیه اسلام و مسلمین را خنثی کند.^۱

دو- تفرقه بین نیروهای انقلابی با توسل به مکاتب مادی

لیبرالیسم، سوسیالیسم، مارکسیسم، فاشیسم، انارشیسم و... همه مکاتب نحله‌های فکری و مادی‌گرای غربی هستند که راه‌ها و شیوه‌های مختلفی را برای بشریت و دولت‌ها و جوامع ایجاد کرده‌اند. در ایران نیز به‌ویژه در دوران مبارزه و بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، گروه‌ها و سازمان‌های مختلف اعم از لیبرالی، سوسیالیستی، مارکسیستی، مذهبی، ملی‌گرا و... در قالب احزاب و جریان‌های مختلف وجود داشتند و تا زمانی که به هدف مشترک و وحدت نظر نرسیده بودند، در مقابل استبداد داخلی و استکبار جهانی ناموفق بودند و هنگامی که امام خمینی علیه‌السلام مرجعیت و رهبری انقلاب را به دست گرفت و با ایجاد وحدت کلمه، با ظلم و استبداد و استکبار عَلم مبارزه را برافروخت، انقلاب پیروز شد. امام خمینی با بهره‌گیری از وحدت نظر و هماهنگی و ایمان به خداوند یکتا که در آموزه‌های حج نهفته است، توانست به این پیروزی و رهبری نائل شود. لذا ایشان تأکید می‌کند:

۱. پیام به حجاج بیت‌الله الحرام، سیدعلی خامنه‌ای، اردیبهشت ۱۳۷۳.

ای مسلمانان جهان که به حقیقتِ اسلام ایمان دارید! بپا خیزید و در زیر پرچم توحید و در سایه تعلیمات اسلام، مجتمع شوید و دست خیانتِ ابرقدرتان را از ممالک خود و خزائن سرشار آن کوتاه کنید و مجد اسلام را اعاده کنید و دست از اختلافات و هواهای نفسانی بردارید که شما دارای همه چیز هستید. بر فرهنگ اسلام تکیه کنید و با غرب و غرب‌زدگی مبارزه نمایید و روی پای خودتان بایستید و بر روشنفکران غرب‌زده و شرق‌زده بتازید و هویت خویش را دریابید که روشنفکران اجیرشده، بلایی بر سر ملت و مملکتشان آورده اند که تا متحد نشوید و دقیقاً به اسلام راستین تکیه ننمایید، بر شما آن خواهد گذشت که تا کنون گذشته است. امروز زمانی است که ملت‌ها چراغ راه روشنفکرانشان شوند و آنان را از خودباختگی و زبونی در مقابل شرق و غرب نجات دهند که امروز، روز حرکت ملت هاست و آنان هادی هدایت‌کنندگان تا کنون اند. بدانید که قدرت معنوی شما بر همه قدرت‌ها چیره، و قریب یک میلیارد جمعیت شما با خزائن بی‌پایان، می‌تواند تمام قدرت‌ها را در هم شکنند. نصرت کنید خدا را تا نصرت دهد شما را. ای اقیانوس بزرگ مسلمانان! خروش برآورید و دشمنان انسانیت را در هم شکنید که اگر به خدای بزرگ رو آورید و تعلیمات آسمانی را و جبهه خود قرار دهید، خدای تعالی و جنود عظیم او با شماست.^۱

سه - تلاش برای براندازی جمهوری اسلامی

دشمنان با توسل به شیوه‌های مختلف، کوشیده‌اند جمهوری اسلامی را برانداخته و نظام مورد نظر خویش را هژمون کنند که از همان سال‌های ابتدایی تأسیس تا کنون، این تلاش‌ها ادامه داشته است. اما مردم و مسئولان با توکل بر خداوند و بهره‌گیری از آموزه‌هایی که دشمن‌شناسی و مقابله با نقشه‌های دشمنان را می‌آموزد، موفق به خنثی‌سازی نقشه‌های دشمنان شده‌اند.

۱. صحیفه نور، امام خمینی علیه السلام، ج ۱۳، ص ۸۳.

الف) براندازی آشکار: براندازی آشکار شامل امور ذیل است: اقدامات تخریبی گوناگونی که در خانه جاسوسی آمریکا، پیش از اشغال آن، طراحی و اجرا می‌شد، مداخله نظامی که در طبرس ناکام ماند، طرح براندازی در پادگان نوژه، تحمیل هشت سال جنگ با عراق، محاصره اقتصادی، وضع مقررات ویژه بین‌المللی برای تحریم همکاری شرکت‌های خارجی با جمهوری اسلامی ایران و...؛ البته همه این اقدامات به‌خواست خدا با شکست طراحان و مجریان آن، مواجه شد.

ب) براندازی پنهان: با رخنه در میان حوزه‌های علمیه و روحانیان، نفوذ در بین روشنفکران، الگوتراشی برای جوانان و نوجوانان امروز و رواج‌دادن انواع فعالیت‌های فرهنگی مبتذل با به‌کارگیری آخرین دستاوردهای نوین و فناوری‌های پیشرفته، به منظور افزایش جاذبه آنها.^۱

بنابراین الگوبرداری از وحدتی که میان زائران حج که با هدفی واحد و خدایی یکتا به طواف و عبادت می‌پردازند، مهم‌ترین راهنمای دشمن‌شناسی و دشمن‌ستیزی در انقلاب اسلامی است. شعار نه شرقی و نه غربی برخاسته از همین مبانی است و مبارزه با دشمنان و استقلال‌طلبی را ترسیم می‌کند؛ چون کنگره عظیم الهی که هر سال در کنار خانه خدا تشکیل می‌شود، بهترین فرصت را به مسلمانان، برای بازسازی نیروهای خویش، تقویت پیوند برادری، خنثی‌کردن توطئه‌های دشمنان و باطل‌کردن نقشه‌های شیطانی آنها می‌دهد. مجموعه‌ای چنین فراگیر و همگانی، با انگیزه‌های بسیار والای معنوی در دنیا بی‌نظیر است. از همین رو نخست وزیر انگلستان در گفتار معروفی در مجلس عوام آن کشور گفت:

مادام که نام محمد در مأذنه‌ها (صبح و شام) به عظمت یاد می‌شود و قرآن، برنامه زندگی مسلمانان است و حج [هرسال باشکوه تمام] برگزار می‌گردد، جهان

۱. جریان‌شناسی فرهنگی بعد از انقلاب اسلامی ایران، سید مصطفی میرسلیم، ۱۳۸۴، ص ۲۳۱.

مسیحیت در خطر بزرگی است و ما از اصلاح جهان (البته اصلاح ازدیدگاه خودشان که مساوی با استعمار است) عاجز خواهیم بود. یکی دیگر از رجال مسیحیت و غرب نیز می‌گوید: «وای بر مسلمانان اگر معنای حج را نفهمند و وای بر دیگران اگر مسلمانان معنای حج را بفهمند».^۱

ب) چالش‌های ابقایی و ظرفیت‌های حج برای رفع آنها

مقصود از چالش‌های ابقایی انقلاب و جمهوری اسلامی، دوران بعد از تأسیس است که در ماندگاری و حفظ تداوم انقلاب و جمهوری اسلامی مؤثر است، و در کنار آن ظرفیت‌های حج، در تقابل با این چالش‌ها نیز تبیین خواهد شد.

یک- جلوگیری از صدور و انتشار انقلاب اسلامی

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، حکومت‌های استبدادی و پادشاهی کوشیدند از نفوذ انقلاب اسلامی به درون مرزهای خود جلوگیری کنند. لذا یکی از چالش‌های انقلاب اسلامی جلوگیری از فرصت گسترش پیام آن به دیگر مسلمین و آزادگان جهان است که حج، این فرصت را به بهترین شیوه ایجاد می‌کند؛ زیرا هر سال، هزاران نفر از سایر مسلمانان در کنگره عظیم حج حضور می‌یابند و با ملیت‌ها، رنگ‌ها و زبان‌های مختلف، همگی یک شعار سر می‌دهند و یک هدف را دنبال می‌کنند. همه با زبان دل و زبان دین باهم سخن می‌گویند. همچنین از اوضاع سیاسی، اقتصادی، فرهنگی همدیگر نیز مطلع می‌گردند و پیام‌های برادران و خواهران دینی خود را از ملل دیگر، به هم‌وطنانشان می‌رسانند. مسئولان و زائران ایرانی، از این فرصت می‌توانند برای معرفی و انتشار انقلاب اسلامی در میان مسلمانان، بیشترین بهره را ببرند. بدین‌سان می‌توان

۱. تفسیر نمونه، ناصر مکارم شیرازی و دیگران، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۲۶۳؛ نقش کنگره بین‌المللی حج در بیداری اسلامی.

گفت یکی از مهم ترین راه‌های صدور انقلاب اسلامی ایران و معرفی نظام اسلامی، حضور زائران ایرانی در ایام حج الله و برگزاری مراسم و مناسک حج و برائت از مشرکین است. لذا امام خمینی با اشراف بر توانمندی‌ها و ظرفیت‌های سیاسی و اجتماعی حج می‌فرماید:

و حال آنکه حج برای نزدیک شدن و اتصال انسان به صاحب خانه است و حج، تنها حرکات و اعمال و لفظها نیست و با کلام و لفظ و حرکت خشک، انسان به خدا نمی‌رسد. حج، کانون معارف الهی است که از آن، محتوای سیاست اسلام را در تمامی زوایای زندگی باید جست‌وجو کرد.^۱

دو- از بین رفتن معنویت و گرایش دنیاطلبی

یکی از چالش‌های مهم جمهوری اسلامی و سایر کشورها، فرو رفتن در مادیات و دوری از اخلاق و معنویت است که حج، بهترین منبع در تأمین این نیاز بشری است؛ چنان که در روایات بسیاری معادل تمام دین معرفی شده است. از مهم ترین کارکردهای حج می‌توان به گسترش تقوا و تقویت دین، کسب پاکی و آمرزش گناهان، توشه آخرت، اوج عبادت و بندگی و کسب معرفت و معنویت، افزایش تعاون و همکاری و ایجاد وحدت و همدلی اشاره کرد. همان‌گونه که جمهوری اسلامی نیز در بدو تأسیس، برپایه معنویت‌طلبی پیروز شد و توانست در دورانی که معنویت و مذهب منزوی شده بود، دوباره اسلام و معنویت را زنده سازد.

آنچه در دیدگاه عده بسیاری در باب توسعه سیاسی، مشترک است، این است که سعادت اجتماعی این دنیایی، به معنای بیشترین رضایتمندی و لذت حسی برای افراد بشر است. یعنی هر چیزی که بیشتر غرایز و شهوات انسان را در ابعاد مختلف مادی و معنوی

(قدرت طلبی، جاه طلبی و...) تأمین کند، به توسعه نزدیک تر است. نکته دیگر آنکه در رأس هدف گذاری این الگوها، اعم از اهداف غایی و اهداف میانی (کارآمدی نظام‌ها، تقویت و ثبات نظام سیاسی و...) انسان و عقل فعال او قرار دارد.^۱ لذا نیازی به امور الهی و معنوی باقی نمی‌ماند. اما امام خمینی علیه السلام در پی عقلانی کردن سیاست و حکومت در سه سطح عقلانیت سیاسی، معرفتی و اخلاقی بود تا انسان با توجه به مبدأ و معاد و تأمل در وسایل برای نیل به مقاصد، به سعادت برسد.^۲ در این میان، تمسک به حج و آموزه‌های آن، از مهم ترین این منابع است؛ زیرا حج در بین همه عبادات، جایگاه ویژه‌ای دارد. برای همین نیز وجوب حج در قرآن به صورت عهد و پیمان الهی ذکر شده است.^۳

امام خمینی علیه السلام نیز با نگرش ویژه‌ای به حج می‌فرماید:

حج، کانون معارف الهی است که از آن محتوای سیاست اسلام را در تمامی زوایای زندگی باید جست و جو نمود. حج، پیام آور و ایجاد بنای جامعه‌ای به دور از رذایل مادی و معنوی است. حج، تجلی و تکرار همه صحنه‌های عشق آفرین زندگی یک انسان و یک جامعه متکامل در دنیاست، و مناسک حج، مناسک زندگی است، و از آنجا که جامعه امت اسلامی، از هر نژاد و ملیتی، باید ابراهیمی شود تا به خیل امت محمد صلی الله علیه و آله و سلم پیوند خورد و یکی گردد و ید واحده شود، حج، تنظیم و تمرین و تشکل این زندگی توحیدی است. حج عرصه نمایش هر آیین سنجش استعدادها و توان مادی و معنوی مسلمانان است. حج بسان قرآن است که همه از آن بهره‌مند می‌شوند. ولی اندیشمندان و غواصان و درد آشنایان امت اسلامی، اگر دل به دریای معارف آن بزنند و از نزدیک شدن و فرورفتن در احکام و سیاست های اجتماعی آن

۱. مؤلفه‌ها و شاخص‌های توسعه سیاسی از دیدگاه امام خمینی علیه السلام، مسعود معینی پور، زمستان ۸۹، ص ۷۹.

۲. همان، ص ۸۵.

۳. ر.ک: بنیان رصوص، جوادی آملی، صص ۵۳ و ۵۴.

نترسند، از صدف این دریا گوهرهای هدایت و رشد و حکمت و آزادی بیشتری
 صید خواهند نمود، و از زلال حکمت و معرفت آن تا ابد سیراب خواهند گشت.^۱

سه- نشان دادن چهره‌ای خشونت‌طلب و تروریستی از جمهوری اسلامی

از دیگر چالش‌هایی که انقلاب اسلامی با آن روبه‌روست، نشان دادن چهره‌ای
 تروریستی از جمهوری اسلامی است. این در حالی است که جمهوری اسلامی از همان
 بدو تأسیس تا کنون، از تروریسم زیان‌های بسیاری دیده و در سال‌های ابتدایی انقلاب
 از ترور یاران امام و کارگزاران بلندپایه نظام، ضربات زیادی را متحمل شده است.
 اما بر همگان آشکار است که تروریست‌ها برای انجام عملیات‌های تروریستی، باید از
 دو نظر تأمین باشند: «اول پشتوانه فکری و ایدئولوژیک و دوم میل به خشونت و
 ازخودگذشتگی در بالاترین حد ممکن». عملیات‌های تروریستی خشونت‌بالایی دارند و
 در غالب موارد، باعث کشته‌شدن تعداد زیادی بی‌گناه می‌شوند. با توجه به این موضوع،
 فرد تروریست باید تا آنجا از لحاظ ایدئولوژیکی آماده شده باشد که بتواند عمل ترور را
 با آگاهی از تبعات آن، که همانا گرفتن جان بی‌گناهان است، مرتکب شود. حال اگر
 عملیات تروریستی به صورت انتحاری انجام شود، نقش ایدئولوژی و آموزه‌های مذهبی
 خشونت‌آمیز برجسته‌تر می‌شود. در مورد انقلاب اسلامی نیز دشمنان، با نشان دادن
 چهره‌ای خشن که آن را از آموزه‌های تشیع بر می‌شمرند، جمهوری اسلامی را حامی
 تروریسم می‌دانند. بنابراین برای مقابله با این چالش، باید به تبیین اصول و آموزه‌های
 انقلاب اسلامی که برگرفته از دین اسلام است، پرداخت. باید از حج و حضور زائران
 ایرانی بهره‌مند شد و نشان داد که جمهوری اسلامی، از سلفی‌گری، بنیادگرایی و
 رادیکالیسم اسلامی متمایز است. باید این باور را نشان داد که خداوند متعال، انسان‌ها را

از زن و مرد آفرید، سپس آنها را به صورت ملت و قبایل گوناگون درآورد تا سبب آشنایی هم باشند، نه دوری از یکدیگر. همچنین به یکدیگر مهربانی ورزند نه اینکه از هم متنفر باشند، و این در حج، بهتر امکان‌پذیر است؛ چون حج، مجموعه‌ای از «بیان رفتاری» یا کردارهای نمادین است که عقاید، آرمان‌ها و اهداف فرد مسلمان را نشان می‌دهد؛ زیرا بیان معنا، بر دو قسم است: یکی بیان با نطق و دیگر بیانی با رفتار و زبان حال، که در نظر اهل ذوق، قسم دوم، به مراتب رساتر و گویاتر از بیان نطقی است. بنابراین از آغاز حج با احرام که به معنای انداختن تفاوت‌ها و امتیازهاست، و در طواف و سعی، همه‌جا روح توحید و خدا پرستی دیده می‌شود.^۱

به این ترتیب حج، به عنوان یک رسانه فراگیر واقع نما و بدون دخالت قدرت‌های استعماری امپریالیستی، واقعیت جهان اسلام را در راستای همدلی و تفاهم امت اسلامی نشان می‌دهد.

چهار- ایجاد تفرقه مذهبی و درگیری شیعه و سنی

یکی از چالش‌های جمهوری اسلامی، بیان این نکته از سوی دشمنان است که این انقلاب و حکومت، صرفاً شیعی و ایرانی است و حج، این ظرفیت را ایجاد می‌کند که نشان دهیم انقلاب اسلامی، در درجه اول، حامی مستضعفان جهان است و مرز جغرافیایی ندارد و هرکس که دل در گرو اسلام دارد، می‌تواند با آن همراه باشد.

امام خمینی به عنوان پایه‌گذار حکومت اسلامی، با تأسی از مؤلفه‌هایی همچون وحدت و پرهیز از تفرقه‌افکنی، دفاع از مظلومان و مبارزه با مستکبران، و ایجاد روحیه دوستی، برابری و برادری میان آحاد جامعه، توانست انقلاب اسلامی را به پیروزی و موفقیت برساند. لذا می‌فرماید:

۱. حج از نگاه حقوق بین الملل. سیدمحمد خامنه‌ای، ۱۳۷۱، ص ۱۳۱.

از ملی‌گرایی خطرناک‌تر و غم‌انگیزتر، ایجاد خلاف بین اهل سنت و جماعت با شیعیان است و القای تبلیغات فتنه‌انگیز و دشمنی‌ساز، بین برادران اسلامی است و بحمدالله تعالی در انقلاب اسلامی ایران، هیچ اختلافی بین این دو طایفه وجود ندارد و همه با دوستی و اخوت در کنار هم زندگی می‌کنند، و اهل سنت که در ایران جمعیتش بی‌شمارند و در اطراف و اکناف کشور زیست می‌کنند و دارای علما و مشایخ بسیار هستند، با ما برادر، و ما با آنها برادر و برابریم.^۱

همچنین در ادامه می‌فرماید:

امروز چاره چیست و برای شکستن این بت‌ها چه تکلیفی متوجه مسلمانان جهان و مستضعفان می‌باشد؟ یک چاره که اساس چاره‌هاست و ریشه این گرفتاری‌ها را قطع می‌کند و فساد را از بن می‌سوزاند، وحدت مسلمانان، بلکه تمامی مستضعفان و دربند کشیده‌شدگان جهان است و این وحدت که اسلام شریف و قرآن کریم بر آن پافشاری کرده‌اند، با دعوت و تبلیغ دامنه‌دار باید به وجود آید و مرکز این دعوت و تبلیغ، مکه معظمه در زمان اجتماع مسلمین برای فریضه حج است که ابراهیم خلیل الله و محمد حبیب الله شروع و در آخر الزمان، حضرت بقیة الله - ارواحنا لمقدمه الفدا - تعقیب می‌کند. به ابراهیم خلیل الله خطاب می‌شود که مردم را به حج بخوان تا برای شهود منافع خود، از همه اقطار بیایند. این منافع جامعه است؛ منافع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی. بیایند و ببینند تو که بر آنان پیغمبری، عزیزترین ثمره حیات خود را در راه خدا تقدیم کردی و همه ذریه آدم باید به تو تاسی کنند، ببینند که بت‌ها را شکستی و آنچه جز خداوند بود، به دور افکندی؛ شمس باشد یا قمر، هیاکل حیوانات یا انسان‌ها و گفتی و از روی حقیقت گفتی ﴿وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلدِّيْنِ فَطَرَالسَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ حَنِيفاً مسلماً وَ مَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ و همه باید به پدر توحید و پدر پیامبران عظیم الشان تاسی کنند.^۲

۱. صحیفه نور، ج ۱۳، ص ۸۱.

۲. همان، ج ۱۹، ص ۹۰.

امام خمینی علیه السلام شکاف و تفرقه را از مشکلات جهان اسلام می‌داند؛ اگرچه این تفرقه را استعمارگران و مستکبران بین‌المللی سازماندهی کرده‌اند. اگر مسلمین به ریسمان الهی چنگ بزنند، به راحتی و آسانی باهم متحد می‌شوند و بر طبل تفرقه نمی‌کوبند. چون دین، ناسیونالیسم و نژادپرستی را نفی می‌کند. می‌توان دین را اصلی‌ترین و مهم‌ترین راهبرد جهان اسلام نام برد که در آیات و روایات، فرمایشات امام خمینی، مقام معظم رهبری و سایر متفکران و اندیشمندان مسلمان، اهمیت و جایگاه مهم آن مورد تأکید قرار گرفته است.^۱

جمهوری اسلامی ایران با توجه به وضع اسفبار جوامع اسلامی، شعار رسای «یا ایها المسلمین اتحدوا اتحدوا» سر داد و در راه رسیدن به این هدف متعالی، کوشش‌ها نمود و با برگزاری سمینارها و کنفرانس‌ها و به‌خصوص اعلام هفته وحدت^۲ به تقویت آن پرداخت. استعمارگران که به آثار این فکر پی برده بودند، در صدد مبارزه با این فکر افتاده و این انقلاب را انقلاب شیعی معرفی کرده‌اند که برای بقیه فرق مذهبی و اسلامی، ایجاد خطر می‌نماید. از این رو عمال دست‌نشانده خود را در کشورهای اسلامی، علیه این انقلاب شوراندند تا فکر تشکیل «امت واحده اسلامی» به ثمر نرسد؛ چنان که جنگ عراق علیه ایران نیز در همین راستا بود.^۳

پنج- منزوی کردن جمهوری اسلامی ایران و ایجاد واگرایی میان ایران و کشورهای منطقه

وقوع انقلاب اسلامی در بهمن ۱۳۵۷، نگرانی بسیاری از کشورهای منطقه و قدرت‌های جهانی را، همانند آمریکا و اروپا به دنبال داشت. در برخی موارد نیز به قطع روابط انجامید. در ایران، دولتمردان را بر آن داشت تا درباره روابط خود با بسیاری از

۱. ارکان امت واحده و تمدن اسلامی از منظر امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری، مسعود معینی پور، رضا لکزایی، بهار ۹۱، ص ۸.

۲. از دوازدهم تا هفدهم ربیع الاول.

۳. انقلاب و ریشه‌ها، حبیب‌الله طاهری، ۱۳۷۱، ص ۲۶۱.

کشورها، به ویژه کشورهای عربی، بازنگری اساسی کنند. موضع‌گیری آشکار آنان در برابر اسرائیل و آمریکا، قطع کامل روابط ایران را با این دو کشور به دنبال داشت. بسیاری از کشورهای منطقه خاورمیانه و غالباً اسلامی نیز همانند مصر، عربستان، ترکیه، عراق و سایر کشورهای حوزه خلیج فارس، برای جلوگیری از صدور انقلاب به کشورهايشان، در روابط خود با ایران دچار تنش‌های اساسی شدند.

جمهوری اسلامی ایران نیز با تأکید بر اصل هویت اسلامی در روابط خود با آن کشورها و طرح مفهوم نظام اسلامی واحد یا «امت اسلامی»، کوشید اسرائیل را بیرون از این قلمرو قرار دهد و با عنوان رژیم غاصب و اشغالگر معرفی کند. همچنین کوشید با جریان‌ها و نهضت‌های رهایی‌بخش اسلامی موجود در منطقه، روابط نزدیکی برقرار سازد. از همین روی کشورهای منطقه، ایران را نه شریک و هم‌پیمان، که به چشم رقیب یا حتی بیگانه دیده‌اند. بنابراین برای ایجاد زمینه لازم و فضایی مناسب برای گفت‌وگو و تفاهم، ایرانیان ناچارند ذهنیت مسلمانان و تبلیغاتی را که علیه جمهوری اسلامی انجام شده است، اصلاح کنند. این فرصت را می‌توان از رهگذر حج و حضور زائران ایرانی در کنار خانه خدا به دست آورد. البته راه‌های دیگری نیز وجود دارد، اما حج از مهم‌ترین راه‌ها و ظرفیت‌های انقلاب اسلامی برای ایجاد هم‌گرایی و همسویی بیشتر میان ملت‌های اسلامی است؛ چون خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ﴾ (آل عمران: ۹۶). قرآن از خانه خدا به «بکه» تعبیر کرده است. بکه از نظر لغوی یعنی محل «ازدحام و تراکم جمعیت». بنابراین نشان می‌دهد که کعبه، محوری جهانی بوده است که از هر سوی عالم، در گستره زمان، به آن رجوع کرده‌اند و بر اثر انبوه جمعیت، جایگاه آن به «بکه» نامگذاری شده است. ازدیدگاه حضرت علی علیه السلام مقصود از این آیه و بیت اول، مبارک بودن و هدایت خلق و محل

عبادت‌بودن است.^۱ همچنین در ادامه تفسیر این آیه می‌توان گفت: کعبه عامل هدایت جهانیان است و هدایتش، تنها به ساکنان مکه و حجاجی که به آنجا وارد می‌شوند، محدود نمی‌شود و همه افراد عالم را دربرمی‌گیرد؛ حتی محدود به دوران اسلام هم نمی‌شود. علامه طباطبایی معتقد است:

کعبه درحقیقت، مسلمانان را به سعادت دنیوی که همان وحدت کلمه و یگانگی امت است رهبری، و غیرمسلمانان را هم بیدار می‌کند تا به نتایج وحدت اسلامی و هماهنگی قوای مختلف متشتت آن پی‌برده، از خواب غفلت بیدار شوند. از اینجا دانسته می‌شود که اولاً هدایت و راهنمایی آن، هم راجع به سعادت دنیوی است و هم اخروی؛ چنان‌که نحوه هدایتش عمومیت داشته، جمیع مراتب هدایت را شامل می‌شود؛ ثانیاً هدایتش مربوط به عالم خاص و دسته مخصوصی چون فرزندان ابراهیم علیه السلام یا عرب یا مسلمانان نبوده، بلکه شامل تمام جهانیان است.^۲

شش - بی‌توجهی به اهداف انقلاب و فروغلتیدن در خواب غفلت

مهم‌ترین اهداف انقلاب اسلامی عبارت‌اند از برپایی معنویت و مذهب، همراهی و پیوند میان دین و سیاست، برپایی اصول و احکام اسلامی، برپایی قسط و عدل، حمایت از مظلومان و مبارزه با مستکبران، گسترش و ترویج حدود الهی، آزادی‌خواهی و... که ممکن است بر اثر گذشت زمان و تحولات، این اهداف به فراموشی سپرده شود. شهید مطهری در لزوم حفظ مبانی و اهداف انقلابی می‌فرماید:

انقلاب ما آن‌وقت پیروز خواهد شد که ما مکتب و ایدئولوژی خودمان را که همان اسلام خالص و بدون شائبه است، به دنیا معرفی کنیم...، اما اگر قرار شود به اسم اسلام یک مکتب التقاطی درست شود... و بگوییم این است اسلام، ممکن است مردم

۱. التفسیر الکبیر، فخررازی، ج ۸، ص ۱۵۲.

۲. تفسیر المیزان، سیدمحمد حسین طباطبایی، ترجمه محمدباقر موسوی همدانی، ۱۳۶۵، ج ۸، ص ۲۵۵.

در ابتدا این امر را بپذیرند».^۱ [اما در بلندمدت و ابقای انقلاب اسلامی، دچار چالش و بحران اساسی خواهیم شد].

حج می‌تواند در این باره نیز بسیار کارساز و مؤثر باشد. خداوند در آیه ۹۶ سوره مائده می‌فرماید: «کعبه را وسیله‌ای برای قیام و پایداری مردم قرار داده است». امام صادق علیه السلام در تفسیر آیه می‌فرماید که خداوند حج را موجب تقویت دین مردم قرار داده است.^۲

حج، تنها به لحاظ مذهبی و عبادی اهمیت و ضرورت ندارد؛ بلکه کارکردهای سیاسی و اجتماعی آن را نیز باید در کنار امور عبادی و توحیدی مطمح نظر قرار گیرد. برای همین نیز امام خمینی رحمته الله علیه می‌فرماید:

مسلمانان، از جهات اجتماعی - سیاسی این عبادات غافل شده‌اند و به خصوص در اجتماع حج، که مهبط وحی و خاستگاه اسلام است، از برکات این تجمع، متأسفانه غافل‌اند.... اگر مسلمین رشد سیاسی و اجتماعی داشتند، از راه تبادل افکار و تفاهم و اندیشیدن در نیازهای سیاسی - اجتماعی و قوانین اقتصادی و حقوقی و اجتماعی و سیاسی، به حل بسیاری از مشکلات و مسائل مورد ابتلای خود موفق می‌شدند.^۳

ایشان همچنین ضمن رهنمود درباره محتوا بخشیدن به بعد سیاسی حج و استفاده‌های تبلیغی و سیاسی - اجتماعی، می‌فرماید:

باید در این اجتماع عظیم الهی که هیچ قدرتی جز قدرت لایزال خداوند نمی‌تواند آن را فراهم کند، مسلمانان به بررسی مشکلات عمومی مسلمین پرداخته و در راه رفع آنها با مشورت همگان، کوشش کنند.

همچنین در جای دیگر می‌فرماید:

۱. پیرامون انقلاب اسلامی، شهید مطهری، ص ۵۸.

۲. تفسیر عیاشی، ابونصر محمدبن مسعود عیاشی، ج ۱، ص ۳۴۶.

۳. کتاب البیع، امام خمینی رحمته الله علیه، ۱۳۷۹، ج ۲، ص ۶۰.

بیدارگری و بالابردن سطوح آگاهی جوامع اسلامی، برای شناخت مسائل و مشکلات اساسی جهان اسلام، شناخت جهان اسلام، آگاهی از موانع موجود بر سر راه ملل اسلامی و... از ابعاد دیگر حج کامل و ابراهیمی است. اگر برگزاری سالانه مراسم حج، به سطوح آگاهی عمومی و سیاسی مسلمانان کمک نکند، قطعاً حج کاملی برگزار نشده است. برگزاری کامل و جامع حج و توجه به همه ابعاد اساسی آن، تناسب شگفت‌انگیزی با اقتدار عزت و رونق و قدرت عمومی جوامع اسلامی دارد.^۱

سیاست حج، سیاستی نیست که ما درست کرده باشیم. حج، سیاست اسلامی است. ما از اول بنایمان بر این بوده است که به حج، آن‌طوری که بوده است، عمل کنیم؛ همان‌طور که پیغمبر اکرم بت‌ها را در کعبه شکست، ما هم بت‌ها را بشکنیم و این بت‌ها که در زمان ما هستند، از آن زمان بالاتر و بدترند. ما باید به حج برویم و همان‌طور که سابق تظاهرات و راه‌پیمایی کردند، عمل کنیم، و ما نمی‌توانیم از آن وظیفه‌ای که اسلام برایمان قرار داده است، عدول کنیم. قرآن هم همین دستور را داده است و سیاست ما در حج، همان سیاست است که بوده و هروقت هم به حج برویم، همان‌طور عمل می‌کنیم؛ مگر جلوی ما را بگیرند و نگذارند به حج برویم که آن مسئله دیگری است.^۲

سلحشوران جمهوری اسلامی را که پیروزی‌های خداپسندانه‌ای برای اسلام و کشور اسلامی کسب کرده‌اند و اکنون جمعی از شهدای زنده آنان با شما در مناسک حج شریک هستند، بنگرید و از تحول عظیمی که موجب این همه فداکاری در آنان شده است، عبرت بگیرید، و مسلمانان بدانند تا یک درجه از این تحولات در آنان حاصل نشود، شیطان نفس‌آماره و شیاطین خارج، نخواهند گذاشت که به فکر امت اسلامی و مظلومان جهان باشند.^۳

۱. کتاب البیع، ص ۱۸۹.

۲. همان.

۳. همان، ص ۴۴.

مقام معظم رهبری هم معتقدند که جدایی دیانت از سیاست از مظاهر شرک است و تصریح می‌فرماید: «و این، همان شرکی است که امروز مسلمانان باید با اعلام برائت، دامن خود و اسلام را از آن تطهیر کنند».^۱ گویی از منظر ایشان، تا مسلمانان به تمام ابعاد اسلام که سیاست هم یک بعد بسیار مهم آن است، ایمان نیاورند و سیاست و دیانتشان را عین هم و غیرقابل تفکیک از هم ندانند، وارد اسلام نشده‌اند. بنابراین مقدمه تشکیل امت واحد اسلامی، درک صحیح از اسلام است. از این رو شاید بتوان گفت، تعبیری مثل اسلام سیاسی که از آن برداشت می‌شود اسلامی هست که در عین اینکه اسلام است، سیاسی نیست، دقیق نیست و مسلماً اسلام لائیک هم مردود و مطرود است.^۲

این ابعاد سیاسی حج که در بستر دینی و الهی قرار دارد، تمرین و بازخوانی ای از اصول و اهداف انقلاب است. بستر انقلابی حج که با الگوگیری و خاطره ابراهیم علیه السلام بت شکن (مقام ابراهیم) و مراسم برائت از مشرکین تقویت می‌شود، زمینه بسیاری مناسبی برای یادآوری این ابعاد سیاسی حج است. بنابراین، ابعاد و کارگروه های سیاسی و انقلابی حج، ظرفیتی برای بازخوانی و تأکید بر اهداف انقلاب است.

نتیجه گیری

در این مقاله، مبنای اصلی برای طرح مسئله و فرضیه، بررسی چالش های انقلاب و جمهوری اسلامی و ظرفیت شناسی کنگره عظیم حج در رفع این چالش ها بود که به دو قسم تقسیم شد: «چالش های تأسیسی و چالش های ابقایی». با تعیین مراد خویش از این چالش ها و تفکیک و درهم تنیدگی انقلاب و جمهوری اسلامی، مهم ترین آنها را در دوران تأسیس انقلاب و جمهوری اسلامی و سپس چالش هایی که انقلاب و جمهوری اسلامی برای بقای خویش با آنها مواجه بود، مطرح و تلاش شد با تبیین ظرفیت های

۱. مقام معظم رهبری، بیانات: ۲۹/۰۴/۱۳۸۸.

۲. «ارکان امت واحده و تمدن اسلامی از منظر امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری»، مسعود معینی پور و رضا لک زایی، ص ۷.

حج و آموزه‌های سیاسی و اجتماعی آن، در استحکام پایه‌های انقلاب و نظام برآمده از آن، بیشتر غور و بررسی شود. زیرا همواره انقلاب و حکومتی که تازه شکل گرفته، همانند انسانی است که در دوران حیات خویش با بیماری‌ها و آفات بسیاری مواجه می‌شود. بدین‌سان، انقلاب و جمهوری اسلامی نیز همواره از ابتدای شکل‌گیری تا کنون و حتی در آینده نیز با چالش‌هایی مواجه می‌شود. اما پیش‌بینی و شناخت این چالش‌ها امری ضروری خواهد بود.

در بررسی چالش‌های تأسیسی سه مورد اساسی از قبیل سلطه استکبار و امپریالیسم در ایران و منطقه، تلاش برای براندازی جمهوری اسلامی و ایجاد تفرقه بین انقلابیون مورد بررسی قرار گرفت و ظرفیت‌های حج که بیشتر مبتنی بر سخنان و آموزه‌های امام خمینی علیه السلام بود، برای رفع این چالش‌ها بررسی شد. در بیان چالش‌های ابقایی نیز شش چالش از قبیل جلوگیری از صدور و گسترش انقلاب اسلامی، از بین رفتن معنویت و گرایش به دنیاطلبی، نمایش چهره‌ای خشن و تروریستی از انقلاب و جمهوری اسلامی، تلاش برای انزوای جمهوری اسلامی ایران، بی‌توجهی به اهداف انقلاب اسلامی و فروغلتیدن در خواب غفلت و ایجاد تفرقه مذهبی و ایجاد درگیری بین تشیع و تسنن، مورد بررسی قرار گرفت که در پاسخ‌دهی به این چالش‌ها و رفع آن، به بررسی ظرفیت و توانمندی‌های حج تأکید شد؛ چون معتقدیم انقلاب اسلامی، براساس اصول و آموزه‌های اسلامی توانست به پیروزی برسد و حج، از مهم‌ترین منابع اصیل انقلاب اسلامی است و آشکار است که انقلاب اسلامی، با تمسک به آرمان‌ها، اهداف معنوی و مذهبی، ظلم‌ستیزی و عدالت‌طلبی، مطابق با آموزه‌های اسلامی، در جهانی حاکی از سکولاریزم و فاقد عنصر معنویت و عبادت و در تقابل با قدرت‌های استکباری و استعماری شکل گرفته است، و نظام سلطه می‌کوشد در میان ملت‌ها و جوامع اسلامی و حتی فراتر از مرزهای منطقه خاورمیانه، اعتبار و حیثیت انقلاب اسلامی را ضایع کند، تا

با انزوای آن از هژمونی و گسترش ارزش‌ها و آرمان‌های آن در میان مردم منطقه و آزادی‌خواهان سراسر جهان، جلوگیری به عمل آورد. لذا باید مسئولان و کارگزاران انقلاب و زائران ایرانی توجه داشته باشند، چنان‌که با کمی غور و تفحص در سخنان بنیانگذار انقلاب و رهبر انقلاب اسلامی، می‌توان بیشتر از آنچه در این مقاله بررسی شد، در ظرفیت‌ها و توانمندی‌های حج در رفع چالش‌ها و پیش‌برد امور انقلاب و جمهوری اسلامی بهره‌مند شوند؛ چون فریضه حج، معادل تمام اسلام در نظر گرفته شده است که این، نشان از اهمیت و جایگاه بالای این فریضه الهی دارد. پس کاملاً آشکار است که با توسل به آموزه‌های این فریضه عبادی و الهی، می‌توان به دستاوردهای بسیاری نائل شد و در حفظ و حراست از انقلاب اسلامی، کمترین دله‌ای از تهدیدات دشمنان نداشت. چون دست خداوند بالای همه دست‌هاست و کسی که به این دست متوسل شده است، شکست‌ناپذیر است. لذا نمود عینی این مبانی را می‌توان کاملاً در پیروزی و تداوم موفقیت‌آمیز انقلاب اسلامی مشاهده کرد؛ چون تمسک جستن به کارکردهای عبادی، سیاسی و اجتماعی حج، نه تنها روح عبادت و معنویت را حیات می‌بخشد، بلکه موجبات تقویت و استحکام فرهنگ غنی اسلامی، اضمحلال دسیسه‌های مستکبران و استعمارگران، ایجاد وحدت و همدلی، دوری‌گزینی از نفاق و توطئه، پیوند میان دین و سیاست، کسب استقلال، حاکمیت، حریت و حمیت دینی را عینیت می‌بخشد.

منابع

* قرآن مجید

* نهج البلاغه

۱. احساس محاصره ژئوپولیتیک اسلام و غرب، گراهام وایان لسر فولر، مترجمان فرشچی و کرمی، تهران، انتشارات دافوس، ۱۳۸۴.
۲. احیاء علوم الدین، محمد غزالی، بیروت، دارالفکر، ۱۴۰۶ ق.
۳. ارکان امت واحده و تمدن اسلامی از منظر امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری، مسعود معینی پور و رضا لک زایی، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، شماره ۲۸، بهار ۹۱.
۴. اصول فلسفه و روش رئالیسم، سید محمد حسین طباطبایی، ج ۲، قم، انتشارات صدرا، بی تا.
۵. انقلاب اسلامی برون رفت از عالم غربی، اصغر طاهر زاده، چاپ دوم، اصفهان، انتشارات لب المیزان، ۱۳۹۰.
۶. انقلاب و ریشه‌ها، حبیب اله طاهری، چاپ دوم، تهران، انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۱.
۷. بازشناسی هویت انقلاب اسلامی، محمدصادق کوشکی، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، سال چهارم، شماره ۱۴، پاییز ۱۳۸۷.
۸. بحارالانوار، محمدباقر مجلسی، چاپ دوم، تهران، انتشارات کتاب‌فروشی اسلامی، ۱۴۰۲ ق.
۹. بررسی تطبیقی الگوی توسعه سیاسی هانتینگتون با الگوی رشد سیاسی در جامعه مهدوی، مسعود معینی پور، فصلنامه علمی پژوهشی مشرق موعود، شماره ۱۲، زمستان ۸۸.
۱۰. بنیان مرصوص امام خمینی علیه السلام در بیان و بنان حضرت آیت الله جوادی آملی، محمد امین شاهجویی، چاپ اول، انتشارات اسراء، ۱۳۸۸.

۱۱. البیع، امام خمینی، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، نشرعروج، ۱۳۷۹
۱۲. پیام به حجاج بیت الله الحرام، سید علی خامنه ای، ۱۳۷۷/۱۲/۲۸.
۱۳. پیام به حجاج بیت الله الحرام، سید علی خامنه ای، ۱۳۷۳/۰۲/۲۵.
۱۴. پیرامون انقلاب اسلامی، شهید مطهری، انتشارات صدرا، ۱۳۷۲ ش.
۱۵. تحریر الوسیله، امام خمینی علیه السلام، ترجمه محمدباقر موسوی همدانی، چاپ پنجم، قم، نشر دارالمعلم، ۱۳۷۶.
۱۶. تفسیر المیزان، محمد حسین طباطبایی، ترجمه محمد باقر موسوی همدانی، قم انتشارات اسلامی، ۱۳۶۵
۱۷. تفسیر نمونه، ناصر مکارم شیرازی و دیگران، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱.
۱۸. تفسیر نورالثقلین، عروس حویزی، قم، انتشارت مؤسسه اسماعیلیان، ۱۴۲۳ق.
۱۹. جرعه ای از بی کران زمزم، عبدالله جوادی آملی، ترجمه و تحقیق: حجت الاسلام علی حجتی کرمانی، چاپ او، انتشارات معاونت آموزش و تحقیقات بعثه مقام معظم رهبری، ۱۳۷۱.
۲۰. جرعه ای از بیکران زمزم، عبدالله جوادی آملی، چاپ اول، تهران، نشر مشعر، ۱۳۷۱ ش.
۲۱. جریان شناسی فرهنگی بعد از انقلاب اسلامی ایران (۸۰ - ۱۳۵۷)، سید مصطفی میرسلیم، تهران، باز، ۱۳۸۴.
۲۲. جواهر الکلام، محمد حسن نجفی، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۴ هـ ق.
۲۳. جهان اسلام از دیدگاه امام خمینی علیه السلام، علی داستانی بیرکی، چاپ اول، معاونت پژوهشی تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام، انتشارات عروج، ۱۳۷۸
۲۴. حج ابراهیمی در پیام های امام خمینی علیه السلام، رسول سعادت مند، چاپ اول، انتشارات تسنیم، ۱۳۸۵.
۲۵. حج از نگاه حقوق بین الملل، سید محمد خامنه ای، چاپ اول، تهران، انتشارات کیهان، ۱۳۷۱.
۲۶. حج در کلام و پیام امام خمینی علیه السلام، معاونت آموزش بعثه مقام معظم رهبری در حج و زیارت، تهران، نشر مشعر، ۱۳۶۸.
۲۷. حج کانون معارف الهی، حسین شفیعی، میقات حج، شماره ۳۵، بهار ۱۳۸۰.
۲۸. حج. حرکتی در روح و تحولی در جوهر نفس، سید محمد ضیاء آبادی، تهران، انتشارات وزارت

- ارشاد اسلامی، ۱۳۶۱.
۲۹. سناریو نویسی و آینده حیات سیاسی انقلاب اسلامی ایران، محمد جواد هراتی و مسعود معینی پور، چاپ اول، دفتر نشر معارف، ۱۳۹۱.
۳۰. صحیفه نور، امام خمینی، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، نشر عروج، ۱۳۷۹.
۳۱. مبانی فقهی حکومت اسلامی، حسینعلی منتظری، ترجمه و تقریر محمود صلواتی، چاپ دوم، تهران، نشر سرایی، چاپ دوم، ۱۳۷۹.
۳۲. المستصفی من علم الاصول، زین الدین ابو حامد محمدبن محمد، غزالی، ج ۱، تحقیق محمد عبدالسلام، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۷ هـ. ق.
۳۳. مؤلفه‌ها و شاخص‌های توسعه سیاسی از دیدگاه امام خمینی علیه السلام، مسعود معینی پور، پژوهشنامه متین، شماره ۴۹، زمستان ۸۹.
۳۴. نظام حج در اسلام، عبدالله جوادی آملی، تهران، انتشارات وزارت ارشاد اسلامی، ۱۳۶۱.
۳۵. نقش کنگره بین‌المللی حج در بیداری اسلامی، محمدرضا کرباسی، جلد اول، انتشارات مدارس، ۱۳۹۰.
۳۶. وسائل الشیعة، حر عاملی، تحقیق ربانی شیرازی، تهران، مکتبه الاسلامیه، ۱۴۰۳. ق.
۳۷. وصیت نامه سیاسی - الهی امام، امام خمینی، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۸.

